și negator al spiritelor versatile. Prezentarea sumară a cîtorva aspecte privind motivația acesteia, în densul grupaj de eseuri ale lui Alexandru Zub, este implicantă și interogativă, subsumîndu-și vaste cunoștințe filosofice care ne fac să descoperim în autor pe unul dintre cei mai culți istorici contemporani, trecut prin furcile caudine ale „repaosului" anilor 50, capabil de elaborarea unei noi sinteze de istorie a poporului român.

BLAGA MIHOC

VICTOR KERNBACH,

DICȚIONAR DE MITOLOGIE GENERALĂ

Ed. Științfică și Enciclopedică, București, 1989, 665 p.

Alcătuirea unui dicționar de mitologie generală este o sarcină dificilă. Necesită ani îndelungați de studiu, parcurgerea unei bibliografii vaste, însemnînd totodată ca un autor să se orienteze cu ușurință în mai multe domenii de investigație. După părerea noastră, actualmente, cînd informațiile privind un anumit cîmp de cercetare devin chiar și pentru un specialist cîteodată de necontrolat, o singură persoană poate foarte greu să răspundă unor asemenea cerințe. Într-o atare situație am pleda pentru un colectiv de cercetători, care pot oferi o sinteză reală și la zi pentru o serie de termeni din obiectul lor de studiu. La toate cele afirmate pînă acum, în momentul de față, la noi în țară, se adaugă și o altă chestiune importantă: pînă la V. Kernbach n-a fost conceput și scris un dicționar de mitologie atît de amplu și atotcuprinzător. Sarcina de a fi deschizător de drumuri într-un domeniu este deosebit de grea, prin opera ta răspîndești o serie de cunoștințe cu care au fost familiarizați numai oamenii de știință sau un grup restrîns de cititori, însă marele public intră în contact pentru prima dată cu ele.

Publicarea unui dicționar de mitologie generală de către V. Kernbach poate fi socotit un act de un mare curaj, dar și o necesitate stringentă pentru cultura românească. În contextul celor afirmate mai sus, anumite scăpări ale autorului se pot explica ușor.

V. Kernbach nu este necunoscut cititorului român. Încă în 1978 publice o antologie de texte sub titlul de *Mituri esențiale,* București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 389 p., lucrare care conține — cel puțin din punctul de vedere al egiptologiei — anumite lacune, prezentînd cîteodată „traduceri" neadecvate. În culegerea amintită (p. 5) am luat cunoștință de intențiile autorului de a scrie un *Dicționar de mitologie generală.* Strădaniile lui Kernbach s-au transformat în realitate abia în anul 1983, cînd apare prima ediție a lucrării: *Dicționar de mitologie generală*[1],

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

București, Ed. Albatros, 783 p., în cadrul reușitei și utilei colecții *Dicționarele Albatros.*

Motivația apariției unei noi ediții ne este expusă în *Argument*-ul prezentei lucrări: „... epuizarea neașteptat de rapidă a celor 50 000 exemplare inițiale (probabil și datorită absenței din bibliografia românească a unei atare lucrări), ca și primirea ei bună în presă și printre oamenii de specialitate, a făcut posibilă tipărirea acestei ediții noi, care nu este însă o reeditare, ci o variantă nouă, *rescrisă* (s.n. — M.C.) și îmbogățită cu cîteva sute de termeni noi, cu informație de amănunt suplimentară ..." (p. 5).

Desigur, apariția unei astfel de lucrări, chiar și prin titlul ei, poate contribui la o epuizare rapidă a exemplarelor, mai ales că numărul acelor cărți care tratează problemele mitului sau miturilor și care se tipăresc la noi în țară sînt reduse la număr. Cu toate acestea *Dicționarul* lui V. Kernbach nu este singura încercare românească de acest gen. Nu de mult, *G. Lăzărescu* a publicat de asemenea un *Dicționar de mitologie,* Ed. Ion Creangă, 1979, 359 p., care nu se ridică nici pe de parte la strădaniile autorului de față. Totodată, într-o introducere s-ar fi cuvenit menționate și alte cîteva realizări românești, unele dintre ele, chiar dacă tind spre particular sau tratează particularul, fiind foarte utile. Dintre acestea am aminti doar următoarele: A. Balaci, *Mic dicționar de mitologie greco-romană*[2], București, 1969; Gy. Szabó, *Mediterrán mitoszok és mondák,* Bukarest, 1973; Idem, *Európai mitoszok és mondák,* Bukarest, 1977; *Walhalla și Thula. Mituri și legende vechi germanice,* I—II. Repovestire după izvoare de M. Isbășescu, București, 1977. O mențiune specială merită lucrările lui *Ath. Negoiță,* singurele cu adevărat științifice din domeniul cercetărilor românești privind popoarele mesopotamiene, fenicienii și hittiții. De altfel, aceste lucrări au fost indicate și de către Kernbach la bibliografii.

Dacă numărul termenilor noi au crescut într-adevăr față de prima ediție, nu observăm varianta nouă a ediției a II-a, mai ales *rescrierea* ei. Multe titluri au fost retipărite cuvînt cu cuvînt, în unele cazul cu foarte mici adăugiri sau schimbări nesemnificative (v. spre exemplu *Edda,* etc.).

În cazul unora exact informațiile suplimentare față de vechea ediție contribuie la apariția unor greșeli. Această afirmație a noastră poate fi ilustrată și prin conceptul *astrologie.* Dacă prima ediție (p. 74) oferă o sinteză cît de cît acceptabilă a noțiunii, cea de-a doua conține multe erori și omisiuni. Pentru a fi bine înțeleși vom reda în cele ce urmează cîteva pasaje. „În *Egiptul faraonic,* nici nu se poate vorbi de a. practică (analiza zodiacale, horoscoape), ci numai de interese astronomice; abia în manuscrisele demotice tîrzii apar slabe ecouri asupra influenței poziției astrelor în destinele omului, dar și ele sînt suspecte de a fi importate din Mesopotamia. A.. înflorește abia în *Egiptul alexandrin,* însă și atunci cu interese limitate (de ex. *hemerologia,* precursoarea horoscopului, clasificînd zilele faste și nefaste ale anului) ..." (p. 51—52). Probabil aceste informații inexacte se datorează consultării unor lucrări vechi, depășite. În realitate, situația astrologiei era cu totul alta în Egiptul antic. Începuturile ei se plasează în mileniile IV—III î.e.n. Încă de timpuriu inundația și începutul anului s-a asociat în mintea egipteanului antic cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

puterea unei stele, în special *Sothis*. Nu este mai puțin adevărat și faptul că influențele astrale au fost considerate mult mai puternice în contextul funerar, dar de la dinastiile XIX—XX încoace se poate demonstra cu claritate existența unei gîndiri astrologice incipiente în Egiptul antic. Am amintit de o formă incipientă și aceste față de astrologia elaborată a epocii elenistice, o adevărată sinteză a elementelor orientale și clasice, în care factorul egiptean avea o pondere însemnată. Hemerologia este însă mult mai veche decît epoca alexandrină (cf. ultima dată: T. Bacs, *Prolegomena to the study of calendars of lucky and unlucky days*, în *La magia in Egitto ai tempi dei faraoni*, Verona, 1987, p. 245 sqq.). Cum avem în pregătire un studiu aparte în acest sens, *Astronomia și astrologia egipteană antică*, nu dorim să intrăm în amănunte și în același timp aceste detalii ar depăși spațiul afectat unei recenzii.

Rămînînd tot în domeniul astrologiei, o altă afirmație forțată ar fi următoarea: „în toată istoria a. au excelat chaldeenii din Mesopotamia" (p. 52). Acesta nu înseamnă că negăm rolul jucat de preoții zeului Marduk din Babilon în clarificarea sensului unor concepte astrologice, dar chaldeenii au preluat multe din cunoștințele lor din arhivele templului, unde existau vechi tăblițe sumeriene sau măcar copiile lor. Mult mai curios ni se pare faptul că V. Kernbach nu amintește nimic de astrologia clasică, în special greacă, și mai ales de *Claudios Ptolemaios* și despre lucrările lui: *Almagest* și *Tetrabiblos*. După cum se știe *Ptolemaios*, fondatorul teoriei geocentrice, a creat cea mai elaborată formă a astrologiei din antichitate. Cu toate acestea, se menționează la bibliografie lucrarea mai veche a lui A. Bouché-Leclercq, *L'astrologie grècque*, Paris, 1899, desigur într-o reeditare mai tîrzie.

În alte cazuri, unele titluri aduc noutăți interesante, dar și atunci greșelile abundă. Spre exemplificare îl vom oferi pe *Plutarh*. Introducerea acestui titlu este bine-venit, fiindcă completează relatările despre gînditorul antic din Cheroneea aferite de N. I. Barbu, *Plutarh* în valorosul *Scriitori greci și latini*, București, 1978, p. 142—145. Conform afirmației profesorului *Barbu* „operele lui se împart în două mari categorii: scrieri cu caracter moral, cunoscute sub numele de *Ethika (Moralia)* și *Vieți paralele*" (p. 142). V. Kernbach, pe bună dreptate, lărgește această sferă, vorbind și de alte lucrări ale lui Plutarh. Subliniază corect că multe din operele lui conțin referiri la religie și mitologie. Foarte corect amintește și de importante lucrare *Despre Isis și Osiris*. Totuși în cazul ei se impun anumite precizări. Titlul grecesc al operei este *Peri Isidos kai Osiridos*, fiind adesea citată sub varianta latină prescurtată *De Iside*. Dar afirmația lui V. Kernbach potrivit căreia *De Iside* prezintă „... pe baza mînuirii unei foarte bogate informații din cîteva zone mitologice și religii, o analiză pertinentă a celor doi zei egipteni, în confruntare cu *mitologia greacă* și sub semnul apărării doctrinare a cultului apollinic..." este lacunară. Plutarh, prin intermediul prezentării religiei egiptene tîrzii, cu multe elemente ale sincretismului, oferă o *imagine de ansamblu* a gîndirii filosofico-religioase a antichității, desigur în jurul temei sale principale. Pe lîngă referiri aproape permanente la religia greacă prezintă informații despre dualuismul persan (cap. 46—47), despre chaldeeni (cap. 48). Nu trebuie uitat nici faptul că *De Iside* a fost scris în primii ani de domnie a lui *Hadrian*, deci întîlnim și elemente romane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

Plutarh polemizează cu *epicureismul,* dar și cu *stoicii,* respinge *euhemerismul* (cap. 22—24). Asupra gîndirii sale filosofice a avut influență *Platon* și *Pitagoras* mai mult decît atît, consideră valabile explicația platonicilor despre mit. Din punctul de vedere al egiptologiei el oferă singura relatare amplă și cît de cît coerentă a mitului despre *Osiris.* Pentru înțelegerea corectă a acestei opere ar fi fost necesară consultarea măcar a trei dintre lucrările de bază: J. G. Griffith, *Plutarh's de Iside et Osiride,* Cardiff, 1970; Th. Hopfner, *Plutarh über Isis und Osiris,* reprint Hildesheim-New York, 1974 (amintit de Kernbach în alt context!) și J. Hani, *La religion égyptienne dans la pensée du Plutarque,* I—II, Lille, 1972. Fragmentul din cap. 58 din *De Iside,* tradus de Kernbach (p. 475) ar fi mai corect redat astfel: „Aceste mituri nu trebuie să le tratăm ca niște povestiri întru' totul veridice, ci — ca analogie — trebuie smuls din fiecare partea corespunzătoare". Gîndirea religioasă a lui Plutarh și în special valoarea informativă a lui *De Iside* va fi analizată de noi într-un studiu aparte, *De Iside și religia egipteană antică tîrzie,* aflat în curs de elaborare.

În cazul altor titluri din *Dicționar* observăm tratarea unor concepte ca elemente ale unor anumite gîndiri filosofice sau mitice, excluzîndu-se cunoașterea noțiunii — sau măcar neamintind cunoașterea lor — și de către alte civilizații. Pe lîngă acest fond general se mai ridică, cîteodată și problema lipsei prezentării esențialului sau importantului. Spre exemplificare vom alege termenul *eter* (p. 176). La greci *aithér* este deseori menționat ca element component al cosmosului (v. J. H. Waszink, în *RAC,* I, 150 sqq.), fiind o zonă cuprinsă de flăcări, deasupra cerului. Ca locuință a zeilor, este identificat cu cerul. Aristotel (*De Caelo,* 269—70) îl considera al cincelea element pe lîngă pămînt, apă, cer și foc. Pentru stoici *ether*-ul era o ființă sau substanță divină, cîteodată identificat cu *Zeus* sau *Athena.* În antichitatea tîrzie își face apariția o altă noțiune *empyrion,* el însuși o zonă luminoasă, în flăcări, dar la origine distinctă de ether, fiind mult mai ridicat decît acesta. Pe lîngă greci, conceptul a fost cunoscut și de iudei, persși și egipteni (cf. L. Kákosy, *The fiery aether in Egypt,* în *Acta Antiqua,* XXV/1977/, p. 137 sqq.). O situație analogă prezintă și termenul *grifon,* pentru a cărei problematici trimitem la studiul lui J. Quegebeur, în *Visage du Destin dans les mythologies,* Paris, 1983, p. 41 sqq.

Desigur, exemplele se pot multiplica, dar vom trece la o altă categorie de titluri. La fel lacunare sau necorespunzătoare ne apar și acelea care tratează unele personalități reale sau mitice din Orientul Antic. În acest sens vom oferi două exemple. Primul este *Beroses* (p. 74). De origine chaldeană, adică babiloniană, *Berosos* era preotul zeului *Bel(=Marduk)* din Babilon, care și-a dobîndit cunoștințele sale din faimosul templu al zeului din aceeași localitate. Etimologia akkadiană a numelui său, + *Bel-re'usu,* „Bel este păstorul lui", a fost stabilit de către C. F. Lehmann-Haupt, în *Reallexikon der Assyrologie,* Berlin 2 (1938), 2 a. Opera principală, *Babyloniaka* (ultima ediție F. Jakoby, *FGH* III Cl, p. 364 sqq., No. 680), a fost dedicată lui *Antioches I Soter,* fiind scrisă la bătrînețe (cca. 280 î.e.n.). Asirologia încă nu a stabilit cu certitudine dacă personajul de față este identic cu nu alt Berosos, astronom, amintit de sursele antice, nici emigrarea lui „spre sfîrșitul vieții în Cos" (cf.

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

V. Kernbach, p. 74). După descrierea oferită se pare că lui Kernbach nu-i este clară nici structura operei. Ar fi trebuit amintită și influența gîndirii sumeriene asupra lui Berosos, care în calitatea lui de preot din *Esagila* este lesne de înțeles (pt. această problematică v. G. Komoroczy, *Berosos and the mesopotamian literature,* în *Acta Antiqua,* XXI/1973/, p. 125 sqq.).

Al doilea exemplu ales se leagă tot de Berosos și opera lui, fiind vorba de *Oannes* (cf. Kernbach, p. 431—432). Problematica mitului lui *Oannes* n-a fost încă rezolvată satisfăcător. În cazul nostru credem că este suficient să cităm numai începutul celor cuprinse în titlu, pentru a ne edifica asupra neînțelegerii de către Kernbach a unor probleme de bază. „*Oannes* (babil. *U-anna;* numele sumer. necunoscut, probabil apropiat de varianta akkad. *Ummanu*-Meșterul) zeu sau ființă supraumană mesianică dintr-un mit sumerian..." (p. 431). Mitologia sumeriană nu cunoaște un zeu cu numele de *Oannes,* aceste fiind variante greacă oferită de Berosos pentru un zeu probabil de origine sumeriană, care se leagă de ciclul *Enki-Ea.* Noile cercetări au găsit și varianta sumeriană a numelui, *U'an* care nu este altceva decît o prescurtare a lui *u-an-a-da-pa* (cf. Komoroczy, *op. cit.*).

Din punctul de vedere al egiptologiei, dicționarul nu concordă cu stadiul actual al cercetărilor. Vom oferi și aici un exemplu, ales la întîmplare. „*Scarabeul* (egipt. kheperi, grec. *karabos* — gîndac). Coleopteră neagră lucioasă, venerată în Egiptul antic sub numele de Heprer..." (p. 528). Nici acest titlu n-a fost rescris, ci mai de grabă recopiat cuvînt cu cuvînt, fiind schimbat numai *Scarabeul sacru* în *scarabeu* (cf. ediția I, p. 623). Prima chestiune se leagă de denumirile egiptene antice și transcrierea cuvintelor. Scarabeul în limba egipteană antică era denumit *hprr* (cf. R. O. Faulkner, *CD*², p. 189), iar divinitatea pe care-l reprezenta, în scris avea aceeași valoare fonetică, diferind numai ortografia hieroglifică, în ac st ultim caz apărînd și determinativul divinului. Acel *h* este transcris în limbile moderne prin intermediul grecescului *kh,* de a cărei valoare fonetică se apropie. *Scarabeus sacer* (o verietate de cărăbuș) a fost asimilată cu manifestarea matinală a zeului Soare, fiind reprezentat sub forma coleopterei sau printr-o figură umană cu cap de scarabeu (cf. E. Hornung, *Les. Dieux de l'Egypte. Le Un et le Multiple,* Monaco, 1986, p. 102 și pl. IV). Motivul identității amintite este dată într-adevăr de Plutarh în *De Iside,* 74 (capitolul nefiind indicat de Kernbach!), dar traducerea oferită nu este una exactă. Ar fi fost de dorit să se prezinte mai ales contextul egiptean antic! Lucrarea mai veche a lui P. E. Newberry, *Scarabs. An introduction to the study of Egyptian Seals and Signet Rings,* London, 1908, cu toate că este mai veche conține asemenea probleme. Pentru *scarabei* v. și M. Ciho, în *Antichități egiptene în România,* Cluj-Napoca, 1988, p. 26.

Observațiile noastre de mai sus, care atrag atenția numai asupra unor categorii de titluri cu informații imprecise, lacunare demonstrează clar faptul că acest *Dicționar* nici pe de parte nu „informează exact și complet (atît cît știința de azi ne-o permite)..." cum ne asigură *Gh. Vlăduțescu* (în *Postfață,* p. 664). Recenzia de față este al unui egiptolog. Ar fi de dorit ca și alți specialiști din diferite domenii să-și expună punctul de vedere în legătură cu această carte, mai ales că *Gh. Vlăduțescu* (în

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro

Postfață, p. 665) ne asigură că lucrarea este un „instrument de lucru pentru orice om de cultură specializat, chiar și pentru specialistul în materie...". După părerea noastră, multe titluri din *Dicționar* trebuie utilizate și citite cu precauție, iar lucrarea ar necesita o nouă ediție într-adevăr rescrisă și revăzută.

MIRON CIHÓ

JOHN BOARDMAN,

GRECII DE PESTE MĂRI. COLONIZAREA GREACĂ ȘI COMERȚUL TIMPURIU

Traducere de Maria Alexandrescu Vianu și Petre Alexandrescu
Introducere, note, Dosar pentru Marea Neagră și glosar de Petre Alexandrescu,
Editura Meridiane, București, 1988, 447 p., 317 figuri

Prestigioasa noastră editură, Mediriane, a oferit nu de mult (în cadrul Bibliotecii de artă nr. 480, Seria: arte și civilizații) încă o traducere a unei excelente lucrări: *Grecii de peste mări* aparținînd profesorului *Boardman*, operă care încă la vremea apariției primei ediții a fost primită deosebit de favorabil de către specialiști (în acest sens trimitem la recenzie lui E. J. Jonkers, în *Bibliotheca Orienthalis*, Leiden, XXIV, 1967, No. 1/2, pp. 99—100). Personalitatea autorului a fost reliefată și prezentată de traducători în *Notă asupra ediției* (pp. 38—40). J. Boardman este un vechi cunoscător al cercetărilor arheologice din țara noastră, fiind familiarizat în special cu investigațiile întreprinse la Histria (v. *Cuvînt inainte pentru ediția în limba română*, pp. 41—42), beneficiind și de sfaturile specialiștilor români în elaborarea prezentei ediții (anul de apariție: 1980).

Scopul urmărit de autor în această sinteză clară a fost fixat încă în *Prefață* (p. 44): „Vom cerceta... dovezile materiale ale prezenței grecilor pe pămînt străin — relațiile și influențele lor asupra populațiilor aborigene, precum și influența acestor populații asupra lor". Ea studiază raporturile dintre greci și barbari pînă în anul 480 î.e.n., punînd mare accent asupra urmelor materiale, adică pe cît posibil avem de-a face cu o lucrare de arheologie pură, logic scrisă prin intermediul unui limbaj cîteodată chiar captivant. La prima vedere *Grecii de peste mări* ar trata numai problematica colonizării, dar parcurgerea cărții motivează pe deplin afirmațiile lui Boardman (*Prefață*, pp. 43—44): „prin acțiuni peste mări le înțelegem atît pe acelea care au drept scop mărturisit întemeierea de colonii, cît și pe cele pur comerciale, finalizate sau nu prin stabilirea unor puncte de negoț". În acest cadru și context se afirmă cu claritate faptul că grecii au fost „civilizatorii" Europei de nord și de vest: „în vest și nord au avut rolul de a răspîndi învățătura pe care au deprins-o în răsărit și sud" (p. 46).

https://biblioteca-digitala.ro / https://mtariicrisurilor.ro